

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Higiena Kauno sunkiųjų darbų kalėjime 1919–1940 m.

Istorikas dr. Modestas Kuodys

Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas buvo didžiausia ir svarbiausia laisvės atėmimo vieta prieškarinėje Lietuvoje, talpinusi iki 1200 kalinių. Ją sudarė du pagrindiniai objektai: centrinis pastatas pačiame laikinosios sostinės centre Mickevičiaus gatvėje ir 1924 m. įsteigtas filialas užmiestyje, anksčiau Kauno tvirtovei priklausiusiame IX forte. Jame nuolat būdavo nuo 100 iki 200 kalinių. Tai, ką šiandien žinome apie Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą, didžiają dalimi yra paremta sovietmečiu įvairaus pobūdžio publikacijose paskelbta informacija. Ji labai dažnai yra iškraipyta, perdėm tendencinga ir turėjo vienintelį tikslą – apjuodinti Nepriklausomos Lietuvos valstybę, jos teisėsaugos struktūras, teisingumo sistemą. Kauno ir visi kiti šalies kalėjimai vaizduoti kaip pragaras žemėje, pažymint, kad pagrindinė jų paskirtis buvo morališkai ir fiziškai sugniuždyti kalinius, pirmiausia politinius, kurių avangardu laikyti komunistai, t. y. Sovietų sąjungos agentai. Be visų kitų blogybių išryškavimo, toje sovietinėje literatūroje labai daug vietos buvo skiriama toms Kauno kalėjimo kalinių buities sąlygoms iliustruoti. Teigta, kad dėl elementariausių higienos ir sanitarijos normų pažeidimų daugelis kalinių jau per kelis nelaisvės metus susigadindavo sveikatą, užsikrėsdavo pavojingomis ligomis. Tokie teiginiai yra labai kategoriški, daugeliu atveju nepagrįsti ir nepagrindžiami dokumentine medžiaga. Pabandykime į problemą pažvelgti subalansuotiau, be išankstinio nusistatymo.

Pirmiausia reikėtų konstatuoti, kad Nepriklausomos Lietuvos kalėjimų sistema atitiko bendrą tarpukario Vidurio ir Rytų Europos šalių lygį, nors ir nepasiekė kai kurių Europos ir Skandinavijos valstybių, pirmavusių savo ekonominiu ir socialiniu išsivystymo standartų. Bet tai nereiškia, kad tų standartų nesistengta siekti. Per dvidešimt metų buvo padaryta akivaizdi pažanga. Sanitarijos ir higienos problemų požiūriu daugiausia problemų Kauno ir kituose kalėjimuose būta pačioje Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, apie 1919–1922 metus. Tai lėmė bendra labai sudėtinga situacija krašte, sunkūs Pirmojo pasaulinio karo padariniai: daugybė sudegusių sodybų, nuniokotų namų, okupantų išsunktas ūkis, didžiulis maisto produktų stygius, Lietuvos nepriklausomybės kovos, pabėgėlių srautai. Viso to padarinys – didžiulis užkrečiamų ligų protrūkis. Lietuvos tuo metu neaplenkė 50 milijonų gyvybių visame pasaulyje nusinešusi ispaniškojo gripo (arba „ispankos“) pandemija, negailestingai siautė šiltinė, cholera, tymai, aklumą sukelianti infekcija – trachoma. Nemaži buvo ir tuberkuliozės, arba džiovos, mastai. Šios užkrečiamos ligos tada palietė visus visuomenės sluoksnius, neišskiriant ir kalėjimuose esančių jos narių. Tai patyrė ne tik kaliniai, bet ir jų prižiūrėtojai. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomose ataskaitose užfiksuota, kad 1919–1920 metų sandūroje dėmėtąja šiltine susirgo apie 10 kalėjimo sargybinių. Keli iš jų mirė. Liga į kapus nuvarė ir ne vieną nuteistąjį. Kalėjime, kaip ir visoje valstybėje, su pavojingu užkrato plitimu kovota griežtomis, iš esmės kariškomis priemonėmis. Svarbiausia iš jų buvo principingas ir sistemingas higienos palaikymo procedūrų diegimas: reguliariai buvo valomos ir vėdinamos kalėjimo kameros, stengtasi atskirti negaluojančius kalinius nuo sveikųjų. Buvo dezinfekuojami kalinių drabužiai, keičiamas šienas čiužiniuose. Nors labai trūko maisto, pirmenybė tuo metu buvo skirta įsigyti muilo. Dėl visų tų priemonių situacija pamažu normalizavosi. Sulig kiekvienais metais higienos palaikymo galimybės Kauno sunkiųjų darbų kalėjime gerėjo. Atsirado konkrečios taisyklės, jų įgyvendinimas virto neatskiriama dienotvarkės dalimi. Kaliniai kas rytą privalėjo praustis, o kas tris savaites jie grupėmis buvo vedami į pirtį. Tiek centriniame Kauno kalėjimo pastate Mickevičiaus gatvėje, tiek IX forte buvo įrengti arba pertvarkyti sanitariniai mazgai. Svarbu pažymėti, kad net iš pažiūros

paprasta, kareiviška prausykla tuo metu buvo tikrai nemenkas pasiekimas. Mat ir privačiuose namuose panašaus pobūdžio santechnika dar nebuvo visuotinai išplitusi, o maudytis privačiose voniose galėjo tik labai nedidelė laikinosios sostinės gyventojų dalis. Todėl nenuostabu, kad nemažai nuteistųjų kriminalinių nusikaltėlių, kilusių iš žemiausių visuomenės sluoksnių, iki patekimo į kalėjimą nelabai ką nutuokė apie būtinąją asmens higieną, nes visas ligtolinis jų gyvenimas sukosi pasibaisėtinoje jų landynėse. Belaisvėje šio sluoksnio atstovams teko mokytis ne tik rašto, bet ir paprasčiausių švaros įgūdžių. Kartais kaliniams būdavo surengiamos specialios šviečiamosios paskaitos sveikatos saugojimo, higienos temomis. Jas skaitydavo pakviesti visuomenininkai, vienaip ar kitaip susiję su medicina. Visa ši tvarka galutinai susiformavo, nusistovėjo maždaug XX a. 4 deš. pradžioje. Kalėjimo vadovybė pakankamai rimtai žiūrėjo į sanitarijos reikalus, nes suprato, kad kilus užkrečiamų ligų protrūkiui susirgs ne tik nuteistieji, bet juos prižiūrintys pareigūnai. Grėsmė taip pat kils ir visam miestui.

Kauno sunkiųjų darbų kalėjime tarpukariu taip pat veikė gana didelė kalinių ligoninė, turėjusi pakankamai patyrusį personalą. Į ją būdavo atgabunami sunkiau sergantys nuteistieji ir iš visų kitų laisvės atėmimo vietų. Tokios ligoninės buvimas taip pat vertė palaikyti pakankamai aukštą higienos ir sanitarijos lygį visoje kalėjimo aplinkoje.